

ДЕЈАН СТОЈИЉКОВИЋ

ЗВЕЗДА НАД ПРАЗНИНОМ*

Роман о Бранку

Ниш, јесен 1972.

„И, кажете, пишете песме?”

„Да. Још од основне школе. Прво сам, знате, писала родољубиву поезију.”

„То је лепо.”

„Онда сам писала песме инспирисане нашом борбом за слободу.”

„То је поучно.”

„Затим сам прешла на егзистенцијалистичку поезију.”

„То је храбро.”

„Ових дана сам окренута више писању... Еротске поезије.”

„Еротске? Е, то је већ... Занимљиво.”

Друг Оскар Давичо се значајно замисли, као да решава укрштене речи где морају да се наброје имена свих седам секретара СКОЈ-а. Узе са стола кутију са цигаретама, понуди њима другарицу која је седела преко пута њега, плавушу обучену у карирани капутић, али га она одби.

И тај гест, баш као и сваки који је то чељаде што је одисало невиношћу и недостатком животног искуства учинило тог јутра, био је некако узрочно-последичан. Логичан.

Јер баш тако и треба да се понаша једна млада комунисткиња. Уздржано, али са поштовањем.

Отмено, али без буржујске индигнације.

Скромно, али не на неискрен начин.

* Одломак из романа у рукопису *Звезда над празнином*.

Негде иза њених, у карирано обучених рамена, кроз велики стаклени портал на pročелу хотела „Амбасадор”, у чијем бифеу су седели, дисао је град цара Константина. Наслаге векова као да су притисле централни градски трг где се уздизао споменик на чијем постољу је био коњаник са заставом која се вијори.

Била је то застава слободе, зато се и споменик тако звао – „Весник слободе”.

Антун Аугустинчић, његов аутор, урадио је на постаменту рељефе ратника који су крварили за слободу Ниша и дали животе за њу. Ни на једном од њих није било партизана, који су заједно са Црвеном армијом ослободили овај град октобра 1944, што није било чудно, јер је споменик постављен осам година раније. Али и то ће се променити, слутио је друг Оскар, баш као што се и све мења. Револуција је као река, она тече и стиже на свако место, уноси промену подједнако и у земљу и људе. Променила је и овај град, направила од њега пример социјалистичког напретка, радници певају у фабрикама у славу Тита и партије, баш као и сељаци на пољу, баш као што су и сужњи певали о слободи, занесени, без идеје шта је она у ствари, док им револуција није показала шта слобода заиста јесте.

Променила је и Аугустинчића, и друг Оскар је то сматрао идеалним примером њене моћи. Од човека који је извајао бисту доглавника Павелића направила је партизана и професора Академије лепих уметности у Загребу.

И овај велелепни хотел у коме је друг Давичо седео и ћеретао о поезији са својом дугоногом саговорницом такође је продукт револуције.

„Амбасадор” је био највиша зграда у Нишу. Са његовог врха видела се на исток, север, југ, па и на запад, докле поглед допире, сва величанственост социјалистичког прогреса. И све лепоте земље коју је социјализам прво ослободио, а онда оплеменио.

Друг Давичо запали цигарету шибицом, сачека да оштри мирис сумпора ископни, па повуче дуги дим. Издахну један сиви облачић, исте боје као и то тегобно нишко јесење јутро, осмотри прво, не без неког осећаја вреле задовољштине, наслов на јутрошњем броју *Народних новина* где је писало:

ОСКАРУ ДАВИЧУ УРУЧЕНА НАГРАДА „БРАНКО МИЉКОВИЋ”

Затим пажљиво одмери своју саговорницу, а онда је упита:

„Како се оно беше рекли да се зовете, другарице?”

„Ружа.”

„Ружа?“

„Да.“

„Лепо име.“

„Хвала.“

„Знате како... Могли бисмо да се повучемо. Овде смо превише на светлу. Људи пиље у мене, у нас... Немамо потребну приватност.“

Другарица пребаци једну ногу преко друге. Севну савршена бутина обучена у скупу најлонску чарапу.

„Да се повучемо?“, упита она, гласом који је кротила одглу-мљена наивност.

Друг Давичо је приметио наивност. Али није глуму.

„Да“, друг Оскар облизну усне, био је то природан, неизнуђен гест. „Не морамо далеко. Ево, тамо до сепареа. Ту ћемо бити сигурни.“

„Сигурни од кога?“

„Од људи. Данас је најтеже склонити се од људи.“

Она се мало замисли. Високо чело јој се набра изнад тамно-смеђих очију. Изгледала је забринуто и рањиво.

„До сепареа рекосте?“, упита опрезно.

„Да. Наручићемо неко добро вино. Ја, додуше, не пијем... Али волим да гледам људе док то раде. Инспирише ме... Причаћемо о тој вашој... еротској поезији... Ја имам собу овде у хотелу...“

„Собу?“

„Дали су ми председнички апартман. Знате... Исти онај у коме је прошлог месеца ноћио председник Савезног извршног већа.“

„Вас баш цене овде, друже Давичо.“

„Како да ме не цене... Да мене није било, Ниш не би имао свог песника. Читава књижевна историја Ниша би стала у две реплике из *Ивкове славе*... Међутим, у њему се родио један Бранко.“

„Бранко...“, промрмља она.

И тада друг Давичо виде *промену*.

Али то није била промена какву је очекивао. Лице његове саговорнице није одавало несигурност, ни рањивост, ни забринутош. Напротив. Било је то лице одлучне, интелегентне и прорачунате особе. Слично лицу рачуновође. Или официра. Или шпијуна. Или ратног команданта. Сва та лица друг Оскар је видео до сада, много пута, на много различитих места. Али није очекивао да ће једно такво срести овде, у јужњачкој паланки која још смрди на пред-ратну буржоазију и на чијем централном тргу се још увек јасно виде фасаде богаташких кућа.

Тада схвати узрок промене у понашању другарице Руже.

У бифе „Амбасадора“ ушао је висок човек у кишном мантилу, црне, уназад зализане косе, са упадљивим ожиљком на десном образу који је деловао скаредно и лепо у исто време.

Са свим осталих столова, гости устадоше и кренуше ка излазу. Чак су се и конобари повукли у кухињу.

Бифе хотела „Амбасадор” остаде пуст као гроб на Кадињачи.

Само је са радија допирала песма Арсена Дедића.

Певао је „Немој поћи сад...”.

Друг Оскар није волео тог, како су га модерно звали, кантаурора, иако су га други хвалили и радо слушали, нарочито када је дао интервју *Гласу Концила* чији је наслов био „Мали ти пива ка поп”. Додатно га је ужасавало то што се о њему, као и о неким другим певачима у одређеним круговима говорило да су песници и да су њихова стихоклепања поезија.

То га је страшно љутило.

Зна се шта је поезија. Поготово се знало шта је поезија у СФРЈ. И ко може и сме да буде песник. О томе се старала држава, одговорни и компетентни људи на одређеним функцијама и одређеним комисијама и комитетима. Друг Оскар је био један од њих.

Зато осмотри подробно придошлицу.

Тај човек у дугом кишном мантилу дефинитивно није био песник.

Дугонога плавојка је устала, пришла му, као што војник прилази официру на смотре, само што није салутирала.

„Друже потпуковниче, је ли то све?”, упитала га је равним гласом у коме није било ни трага било каквој емоцији.

„Јесте, другарице. Слободна си”, узврати овај.

„Чекај, мала...”, огласи се друг Давичо. „Теби уопште није име Ружа?”

„Зар је битно, друже Давичо?”

„Па и није... А ви, друже?”, ослови човека са ожиљком. „Потпуковник? Шта један убоги песник може да учини за народну војску?”

„Ја нисам војник, друже Давичо”, узврати овај.

„О... Са тим чином сте онда... Служба?”

„Тако је.”

Друг Давичо је гледао како другарица „Ружа” излази из бифеа, врцкала је дупетом нимало службено и нимало комунистички. Било је то лепо и чврсто дупенце. На крају одлучи да је комедији крај, па упита:

„Шта убоги песник може да учини за службу Државне безбедности?”

„Овде сам приватно.”

„Приватно?”

„Тако је.”

„Не сећам се да смо се упознали.”

„Јесмо. Али нисам изненађен да вам је то ископнило из памћења. Могу ли да седнем?“

„Слободно. Дама нас је напустила. Нажалост... Јесте ли за мало вина? Сићевачка ружица.“

„Да, молим.“

Друг Оскар насу вино у чашу свом незваном госту. Одмери га још једном. Био је то прави удбаш, без сумње. Чврст, озбиљан и довољно језиве појаве.

Потпуковник отпи мало вина, намшрти се, одложи чашу у страну, тик поред фасцикле мрке боје коју је ставио на сто пред себе.

„Хтео сам да вас питам...“, започе. „Какав је осећај?“

„Осећај?“, био је збуњен друг Давичо.

„Да. Какав је осећај добити награду Бранко Миљковић?“

„Ах... Рекао сам већ новинарима и у беседи. То је велика част.“

„Не сумњам. Али нисам мислио на тај осећај.“

„Него?“

„Него на то какав је осећај добити награду са именом песника за чију сте смрт лично одговорни?“

Оскар Давичо положи обе шаке на сто, као да хоће да га изврне. Лице његовог саговорника деловало му је попут лица кипа што је на врху споменика држао заставу. Безизражајно, тврдо, нељудско. Нагну се мало напред, па гласом у коме је било суздржаног беса и мало мање суздржане претње рече:

„Ја нисам крив за то што је Бранко дигао руку на себе.“

„Бранко није дигао руку на себе“, одговори овај нимало импресиониран.

„Убио се. Нашли су га обешеног у Ксаверској шуми.“

„Није се убио. Убијен је, па довучен у шуму и обешен о дрво дебљине дечје руке.“

„Како то знате?“

„Тако што сам ја био један од оних који га је на то дрво обесио.“

Друг Давичо за тренутак занеме. Десна рука благо му задрхта, и он је повуче са стола.

„Ко сте ви?“

„Ја? Ја сам ваш пријатељ, друже Давичо.“

„Мој пријатељ?“

„Не само ваш... Био сам и пријатељ Бранка Миљковића.“

Друг потпуковник гурну фасциклу према њему.

Овај је погледа, али је не дотакну.

„Да вас питам нешто“, био је упоран човек из Службе. „Јесте ли икад видели фотографије?“

„Какве фотографије?“

„Са увиђаја.“

Друг Давичо осмотри фасциклу на столу пред собом. На њој је био само руком исписан број досијеа.

„После његове смрти...”, настави потпуковник. „Никад нисте скупили храброст да његову мајку и оца погледате у очи. Имате ли сад храбрости да погледате у мртвог Бранка?”

Друг Давичо је испрва оклевао, та фасцикла мрке боје била је попут мртвачког ковчега чији покров се не усуђује да подигне. Испод њега, била је сахрањена прошлост. Прошлост које друг Оскар није хтео да се сећа. Али радозналост је била јача. Чак и сада, толико година после. Он опрезно отвори фасциклу и дах му запе у грудима када виде прегршт фотографија мртвог Бранка Миљковића.

Подигне једну од њих и напуклим гласом промрмља:

„Делује... *Спокојно*. Као да спава.”

„Као да спава... И као да се никад неће пробудити. Ко зна, можда је његова тежња ка смрти била његов пут. И ми смо му само помогли да заврши ту шетњу... Од прелудијума. До ноктурна.”

„Ми?”

„Да. Сви ми.”

„А ко смо то ми, друже пуковниче?”

Удбаш се насмеја, благо, једва видљивим грчком танких усана. Било је нечег истовремено тужног и ужасног у том осмеху, као да му га је неко, попут ожиљка који му је красио образ, урезао на лице тупим бајонетом.

„Зар то није очигледно, друже Давичо?”

Иза рамена човека са ожиљком, баш као иза рамена лепојке од малопре, Ниш је дисао тешко, попут чудовишта на умору.

„Његове убице.”